

ОСОБИСТЕ І РОДИННЕ ЖИТТЯ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В ПУБЛІКАЦІЯХ ПЕРІОДИКИ 90-Х Р.Р. ХХ СТОЛІТТЯ (Стаття друга)

У статті детально аналізуються праці, розвідки різних авторів, опубліковані в періодиці 1990–2000 р.р., головною темою яких є родинне й особисте життя Богдана Хмельницького.

Ключові слова: *Хмельниччина, історична достовірність, міф, династія, родовід, гіпотеза, вигадка.*

Про цю досить таки визначну й відому постать не лише історії, а й літератури (про Б.Хмельницького – Ю.В.) написано справді чимало. З кожним роком з'являється все більше нових відомостей, гіпотез, версій про життя гетьмана, ті чи інші сторінки його біографії, політичної кар'єри чи навіть особистого життя. Така посилена цікавість до всього, що стосується особи великого гетьмана, пояснюється досить просто. Ця постать була, є і залишається знаковою в історії України та і всієї Європи чи, принаймні, Європи Східної. Діяльність Богдана Хмельницького вже кілька століть лишається об'єктом полеміки не тільки вчених-істориків, політиків, а й пересічних громадян.

З-поміж численних публікацій про Б.Хмельницького особливий інтерес становлять ті, автори яких прагнуть дослідити т. зв. “білі плями” біографії гетьмана, висловити мотивовані версії тих чи інших її сторінок.

З різних джерел відомо, що рід Хмельницьких був великим, на цьому акцентує дослідник Ярослав Дашкевич у двох своїх статтях, присвячених сім'ї Хмельницького “Клан Хмельницького” (1992) і “Родинний клан Хмельницьких” (1995): “... на момент смерті гетьмана весь клан нараховував не менше **тридцяти** осіб. Приблизно за десять років після смерті Богдана умовно названий клан розрісся до **п'ятдесяти** осіб” [2, 96].

Імена з роду Хмельницьких на сьогодні не є повністю розшифрованими та й, за гіпотезами дослідників, ми маємо неповний список його родини. Вчені здебільшого звертаються до так званого “Пом'яника” Михайлівського Золотоверхого монастиря, складеного 1667 року: Я. Дашкевич у названих статтях, Вадим Пепа у статті “День Зиновія Хмельницького”, Ігор Верба – “Тасмниці гетьманського роду” та інші. Спираючись на ці та деякі інші публікації, детальніше зупинимось на історії роду Хмельницьких, до якого входили: “Михайло, Зиновій, Агафія, Іоанн, Григорій, Палагія, Анна, Тимофій, Кирило, немовля Василій, Федір, немовля Григорій, Єва, Єфим, Ірина” [3, 37].

Загальновідомим є той факт, що Богдан Хмельницький не був єдиною дитиною в сім'ї. Висловлюються різноманітні припущення, підтвержені чи ілюзорні, щодо його братів і сестер. Ніхто не може сказати точно, скільки ж усього дітей, окрім Богдана, було в родині Михайла Хмельницького. Тому об'рунтованим і логічним є звернення частини науковців до поминальної книги роду Хмельницьких. Між іменами Агафії і Григорія бачимо ім'я “**Іоанн**” Як міркують дослідники, можливо, це був один із братів Б.Хмельницького, оскільки його ім'я стоїть після імені (за більшою частиною версій дослідників) матері Богдана – Агафії, дружини Михайла Хмельницького. Такої ж думки дотримується Ігор Верба у своїй розвідці: “... в поминальному переліку вміщено ім'я Іоанна (Івана). Логіка підказує, що йдеться про ще одного брата Богдана Хмельницького. Академік І.Крип'якевич, згадуючи у своїй книзі “Богдан Хмельницький” київського полковника Павла Яненка-Хмельницького, гетьманського племінника, припускає, що це син Івана Хмельницького з Володимирівського повіту. Отож, правдоподібно, що Іван був таки рідним братом Богдана” [4, 72]. Підтримує цю думку і Ярослав Дашкевич, аргументуючи історичними фактами. “... Іван Яненко-Хмельницький був чигиринським полковником у 1679 р. Отже, Б. Хмельницький мав брата Івана (Яна)” [2, 98].

У “Пом’янику” далі зустрічаємо ім’я Григорій. З приводу цього імені маємо різні судження дослідників. Так, Ярослав Дашкевич стверджує у своїй праці “Клан Хмельницького” (1992): “Брат Богдана **невідомого імені** був сосницьким полковником 1648 р.” [1, 54], а згодом, у дещо пізнішій розвідці “Родинний клан Хмельницьких” (1995), навіть називає його ім’я: “Брат Богдана **Григорій** був сосницьким полковником...” [2, 98]. Яка тут проблема? Відомо, що після смерті свого чоловіка Михайла Хмельницького, його вдова знову вийшла заміж: про це детально пишуть І.Верба і Я.Дашкевич у своїх розвідках: “...вдова старшого Хмельницького побралася вдруге із шляхтичем і “королівським жовніром” Василем Ставецьким. Від цього шлюбу народився єдинокотробний брат Богдана – Григорій Ставецький, котрий під час національно-визвольного повстання взяв прізвище Хмельницький – тоді це було поширеним явищем” [4, 72]. Дашкевич поруч з іменем одного брата також пише ім’я брата по матері – **Григорій** [2, 98]. Тут виникає питання, на яке, на жаль, відповідь знайти, мабуть, неможливо: у “Пом’янику” записане одне ім’я Григорій, а котрий це був із братів здогадатись складно. І.Верба зазначає, що в “Пом’янику” є запис про смерть Григорія Ставецького-Хмельницького 1667 року [4, 72], а Я.Дашкевич, розшифровуючи імена з “Пом’яника”, стверджує, що “Григорій – другий брат, сосницький полковник” [2, 99]. Отже, єдиної думки немає.

Наступним іменем у поминальній книзі є жіноче ім’я Палагія. І.Верба зазначає, що документальних відомостей про цю жінку немає жодних і висловлює припущення, що це “рідна сестра гетьмана, оскільки в “Пом’янику” її записано між братом Григорієм і першою дружиною Б.Хмельницького – Ганною Сомко” [4, 72]. Зрозуміло, що це лише гіпотеза, оскільки до цього імені в поминальній книзі не дано жодних коментарів. Інший дослідник родоводу Хмельницьких – Я.Дашкевич (як у ранішому, так і в пізнішому дослідженні) стверджує про існування сестри Богдана Хмельницького, але не зазначає її імені, натомість звертає увагу на інші більш відомі деталі її життя: “Сестра Богдана, ім’я котрої невідомо, була дружиною Павла (прізвище невідомо), на якого 1649 р. також вказували як на дорадника гетьмана” [2, 98]. Отже, можемо казати, що в Богдана Хмельницького було два або три рідні брати і одна сестра, хоч, як бачимо, тут немало сумнівів і припущень.

Дослідники, згадуючи у своїх працях найближчих родичів Хмельницького, говорять про його двоюрідного брата – Захарія Хмельницького, який їздив із дипломатичними дорученнями до польського уряду [5, 31]. Щоправда, думки дослідників і тут різняться. Я.Дашкевич називає цього чоловіка то братом, то племінником Богдана: “Двоюрідний брат (або племінник) Захарій Хмельницький 1648 р. був послом у Варшаві” [2, 98]. Ще одного з племінників гетьмана ми згадували раніше, простежуючи генеалогію одного з Богданових братів – Івана: “Племінника Павла Яненка-Хмельницького Богдан зробив київським полковником” [5, 31]. Я.Дашкевич заглиблюється ще далі, вказуючи на поєднання двох славних родів завдяки племінникові Павлу: “Донька Павла Яненка-Хмельницького була жінкою майбутнього гетьмана Петра Дорошенка, на якого таким чином також падав родинний відблиск Богданового клану” [2, 98]. Цей дослідник пише про ще одного гетьманового племінника – Андрія Проскуренка [2, 99], щоправда, не зазначаючи якихось відомостей про нього, а от Ігор Верба, висловивши припущення з приводу імені “Палагія” в поминальній книзі і назвавши її сестрою Богдана, висуває гіпотезу: “В історіографічній літературі згадується гетьманський племінник Андрій Проскуренко, який фігурує при Чигиринському дворі від 1653 року. Вірогідно, мовиться про **сина Палагеї Хмельницької**, одруженої з якимось Проскуренком” [4, 72]. У своїй ранішій розвідці “Династичні наміри Богдана” (1992) І.Верба згадує ім’я Прокопа Бережицького – ще одного племінника Хмельницького, який став “генеральним суддею” [5, 31], Я.Дашкевич у своїх працях також не обходить увагою цю постать, але не стверджує особливої родової близькості Бережицького / Бережецького і Хмельницького: “Родичем Богдана (хоч і невідомо, наскільки близьким) був Прокіп Бережецький, чигиринський наказний полковник у 1662 р.,

чигиринський полковник за Петра Дорошенка у 1666 р., згодом генеральний суддя у нього ж у 1671 р.” [2, 98]. Якщо ж згадувати найближчих родичів Богдана Хмельницького, то необхідно простежити життя ще одного родича гетьмана, його брата по матері – Григорія Ставецького-Хмельницького, а саме життя нащадків останнього. Документальні відомості про них є тотожними, тому й не виникає розбіжностей у протрактуванні цих постатей. І.Верба зазначає: “Пізніше, в 1649 році, Григорій перебрався з Чигирин у Білгород, де одружився на “черкаскої” вдовиці і звив родове гніздо, виховуючи дітей, четверо з яких були нерідними” [4, 72], Я.Дашкевич у своїх працях називає їхні імена, акцентуючи нашу увагу на прізвищі “Хмельницький”: “Він мав сина Федора (2 роки), крім нього, пасербів Івана (15 років) та Оникія (8 років) і пасербиць Гафію (10 років) та Параскеву (3 роки), можна гадати, Хмельницьких. Одружився з вдовою Якушки Агапонова” [2, 98]. Отже, можна стверджувати про ще одного Богданового племінника – Федора Хмельницького. Звичайно, цей список близьких родичів Богдана не є повним, він доповнюється, переписується із певними змінами, з’являються нові й нові постаті поруч зі славним гетьманом. Прикметним фактом є те, що ім’я майже кожного з певних чи гіпотетичних родичів асоціюється з якимись чинами або ж посадами, здобутими, можливо, не без допомоги великого гетьмана чи ж його прізвища.

Особисте життя Богдана, як і його політична кар’єра, було доволі бурхливим і не без таємничості. Гетьман був одружений тричі, але дітей мав лише від першої дружини Ганни Сомко, принаймні так зазначають історичні джерела. Хоча у своїй розвідці “Таємниці гетьманського роду” Ігор Верба звертається до припущень істориків В.Смоля і В.Степанкова і дає власну оцінку: “На їх думку, Богдан Хмельницький міг мати подругу ще раніше, до шлюбу з Ганною Сомко. Адже з останньою він побрався вже у зрілому, 30-літньому віці. Гіпотеза гарна – бракує одного, фактажу” [4, 72 – 73]. На сьогодні немає точної інформації, скільки ж дітей було у гетьмана. Дехто з дослідників пропонує говорити лише про тих, хто є найвідомішими і хто найчастіше називається у відповідних джерелах, а не вдаватися до аналізу легенд, переказів доби Хмельниччини. Такої позиції дотримується Вадим Пепа у розвідці “День Зиновія Хмельницького”: “Ганна Сомківна народила двох синів і двох дочок (принаймні, про стільки є звістки)” [3, 37 – 38]. У розвідці “Дружини Богдана Хмельницького” подається інформація про те, що Богдан з дружиною мав щонайменше 6 дітей [6, 9], але поіменно в цій розвідці названо лише чотирьох із них: Тиміш, Катерина, Степанида, Юрій, про інших двох, на жаль, навіть не сказано, були це доньки чи сини. Схожу думку, щоправда більш точну, висловлює І.Верба у статті “Таємниці гетьманського роду”: “. . . Богдан мав двох синів і чотирьох доньок” [4, 71]: Тиміш, Юрій, Катерина, Степанида і дві безіменні Хмельниківни. Продовжує цю думку, хоча з певними відмінностями, Я.Дашкевич, узявши за основу історичні документи: “Вважаючи достовірним факт, що з жовтня 1651 р. біля Б.Хмельницького (мабуть у Корсуні) зібралася вся родина, можна думати, що у гетьмана було троє синів (старший Тиміш і двоє молодших) і чотири ще малолітні доньки. Можливо, однак, що доньок було більше; у документах згадуються лише малолітні доньки, а на 1651 р. вже принаймні дві (якщо не три) доньки були заміжні” [2, 96].

Зрозумілим є той факт, що більше інформації ми маємо про синів Хмельницького, принаймні двох (Тимоша і Юрія), аніж про його доньок. Звертаючись до тієї ж таки поминальної книги, знаходимо там ім’я “Тимофій”. Науковці дійшли до спільного висновку, що це ім’я старшого сина Богдана Хмельницького. Тиміш Хмельницький – надія й опора Богдана, його старший син, майбутній продовжувач ідей батька, лицар, народився, за свідченнями документів “1632 або 1635 р., мабуть у Суботові” [2, 97]. Треба відзначити певну ідеалізацію постаті старшого гетьманича в різних джерелах. Життя його було надто коротким, насиченим і цікавим: “Лише двадцять один рік, відпущений йому для життя” [7, 2]. Але й за цей термін він устиг немало: побувати в ратних походах, одружитися, вести, за дорученням батька, переговори, і самому стати батьком. Відомо,

що Богдан Хмельницький покладав великі династичні надії на свого старшого сина. Про це пише І.Верба: "...старшого сина – Тимоша – гетьман готував від початку визвольної війни до великих справ. Брав його у воєнні походи під Зборів, у Галичину, а в 1650 році відправив у похід на Дон – "лише для того, щоб привчати до ратної справи, щоб знав служити" [5, 31]. На цьому ж факті наголошує і В.Смолій у розвідці "Державотворець": "...особливе місце у планах гетьмана посідав старший син Тимош, який замолоду знався на ратній справі" [8, 11]. Підтверджує цей факт і В.Матях у статті "Тиміш Хмельницький", наводячи ще більш переконливі факти: "Існують припущення, що перше серйозне доручення батька Тиміш виконав у шістнадцятирічному віці, коли у складі українського посольства взимку – навесні 1648 р. взяв участь у переговорах із кримським ханом Ісламом-Гіреєм, що проводилися з метою заручитися підтримкою останнього у виступі проти Польщі" [7, 2]. І це при тому, що Тиміш був на Запорізькій Січі з п'ятнадцяти років, тобто лише рік. Достовірним є також перебування Тимоша у хана Іслам-Гірея у якості заручника, цієї події не оминають увагою й дослідники, щоправда кожен по-своєму її потрактовує. І.Стороженко зазначає: "Б.Хмельницький на знак поваги до хана Іслам-Гірея III передав під його опіку свого сина Тимофія" [9, 130]. Б.Сушинський у своєму есеї "Богдан Хмельницький – гнів і велич України", не без властивої цьому письменникові іронії, пише про цей факт: "Сина він привів з однією метою – залишити його як заложника, хоча попередньо Іслам-Гірей такої умови не висував. Хмельницький залишав сина заложником, добре розуміючи, що прирікає його на загибель, оскільки на перший поклик короля виступить проти татар. В обмін на сина він отримав чотири тисячі татарських кіннотників під командуванням Тугар-бея" [10, 176]. Підтвердження факту особливої довіри батька до Тимоша в державних справах наводяться у статті В.Ленченка "Гетьманський двір у Чигирині", в якій детально аналізується тодішній переговорно-посольський процес і виклад подій подається за документами посла Г.Унковського: "12 жовтня послів на гетьманському дворі при ганку стріли гетьманські ближні люди, а сам гетьман в світлиці при дверях. З лівої руки гетьмана стояли його син Тимофій, а по обі сторони ближні люди: писар Виговський, осаули Михайло Мищенко і Демко Михайлів, обозний Коробка, чигиринський полковник Вешняк, наказний Ілляш, і нижчі чини" [11, 7].

Як зазначають дослідники, Тиміш за деяким рисами свого характеру був схожий на батька: сміливий, відчайдушний, мудрий, хоч, на протигагу Богданові, інколи й нерозважливий. Дехто з дослідників, зокрема польських, вказує навіть на його жорстокість: "Тиміш, син Хмельницького, жорстокий дивак, великий тиран, нестатечний. Батько, бажаючи його приручити, нещодавно наказав прив'язати його до гармати і міцно бити, поки той не поклявся йому, що буде добрим і статечним, і тільки потім наказав відкувати його. Часто Хмельницький за шаблю хапався, так що Тиміш не хоче потрапляти йому на очі" [12, 124]. Відомо, що польські хроністи без особливих симпатій писали про Хмельницького й усіх, хто до нього близький, тому до зацитованих оцінок варто ставитися з великою обережністю.

Тиміш брав участь у Визвольній війні разом із батьком, "...мужньо воював він у козацьких загонах, а тому вже восени 1648 р. став чигиринським сотником. Тимофій брав участь у битвах під Львовом (осінь 1648 р.) та Зборовом (серпень 1649 р.), проти польсько-литовської шляхти на території Північної України та Білорусії. Зростання авторитету Тимофія серед козаків і найближчого оточення українського володаря засвідчує той факт, що 1653 р. його було призначено наказним гетьманом Війська Запорізького" [7, 2]. Гетьманіч робив перші кроки у дипломатії, звичайно ж, не без благословення батька. Тому не дивно, що в деяких міждержавних документах часів Хмельниччини фігурує ім'я Тимоша Хмельницького. Приклади таких згадок, дипломатичних документів надає у своїй розвідці В.Матях: "Посольський приказ отамана Війська Донського А.Євсєєва", спогади російського посла Г.Унковського, "Статейний список 1650 р." та ін. [7, 2].

Показовою є й увага до зовнішності гетьманича, зокрема й те, як різнилося його портретування вітчизняними й зарубіжними авторами. В.Матях подає таку порівняльну характеристику зовнішності Тимоша у своєму дослідженні: "...ніжне лице, волохаті чорні брови, яскраві, ледь припухлі вуста, над якими кучерявились рудуваті вусики" [7, 2]. Але збереглися й інші враження від зовнішності Т.Хмельницького, "зокрема, поляки не шанували його і змальовували як людину невеликого зросту й незграбної зовнішності, лице якої було з'їдене віспою, підкреслювали його схильність до розпусти і пияцтва" [7, 2]. Я.Дашкевич наводить лише іронічне прізвисько Тимоша "особливий син Венери" [2, 97], взяте з історичних джерел, але наголошує на тому, що воно не стосується фізичної краси гетьманича, хоч і є не зовсім зрозумілим.

Серед різноманітних і по-різному оцінених вчинків гетьманича є ще один неоднозначний крок, який зацікавив багатьох дослідників, а згодом і красне письменство. Невідомо, щоправда, чи є він достовірно історичним, чи вигаданим. "Згодом Тиміш Хмельницький почувався вже настільки владно, що в 1651 році, за відсутності батька, наказав стратити свою мачуху – другу дружину гетьмана Мотрону за те, що підтримувала зв'язки з польською шляхтою і розтринькувала батькове майно. Невідомо, як відреагував на те Богдан, але, судячи з усього, Тиміш не вельми постраждав", – таку інтерпретацію цій події подає І.Верба [5, 31]. Інші причини страти другої дружини гетьмана простежуємо у розвідці В.Матяха "Тиміш Хмельницький": "...розкрив антидержавну змову, в якій була замішана Мотрона Чаплинська" [7, 2]. У розвідках "Дружини Богдана Хмельницького" [6, 9] і Я.Дашкевича "Родинний клан Хмельницьких" [2, 96] майже ідентично висловлена причина її смерті: через подружню зраду.

Частина науковців і письменників, висвітлюючи постать Тимофія Хмельницького, звертає свій погляд на ще одну цікаву, очевидно суперечливу, яскраву сторінку з життя юного гетьманича – його одруження з молдавською княжною Розандою. У кожного з дослідників є своє бачення цього шлюбу, та спільним для них є з'ясування причин і передумов подібного союзу. "Адже в ньому важливе інше – та роль, яка відводилася Б.Хмельницьким зміцненню династичним шлюбом українсько-молдавських відносин у його планах повного визволення українського народу з-під шляхетської неволі, а саме політичної нейтралізації Молдавії як найближчого сусіда Української держави. Водночас український гетьман поріднився б з литовським князем Янушем Радзивіллою, який був одружений зі старшою дочкою В.Лупула – Оленою", – зазначає В.Матях [7, 2], в такому судженні його підтримує Я.Дашкевич [2, 97]. І.Верба називає ще одну причину, на якій загалом можна і не акцентувати, але вона також є не другорядною: "...цей шлюб піднімав авторитет роду Хмельницьких" [5, 31]. Отже, можна стверджувати, що подібний шлюб був ще одним із династичних, мудрих намірів Богдана Хмельницького.

Ця подія зацікавила багатьох дослідників, письменників, зокрема весілля гетьманича і княжни присвячені твори К.Шайнохи і С.Вернгженовського, детально проаналізовані у 90-х р.р. В.Матяхом [13]. Але недовгим був їхній шлюб, у молдавському князівстві стався державний переворот, а згодом і величезна непоправна втрата для України і Богдана Хмельницького. Думки критиків є подібні на цю трагічну сторінку в історії України. Про неї писали І.Верба, В.Пепа, В.Матях, Я.Дашкевич та багато інших. Тиміш вирушив на допомогу своєму тестеві у 1653 році, та "...2 вересня його було тяжко поранено, а через кілька днів він помер від зараження крові" [7, 3].

Загибель Тимоша стала непоправним ударом по планах Б.Хмельницького, і державних, і особистих: "Передчасна смерть улюбленого сина й одноступця стала тяжким ударом для Б.Хмельницького. Власне, від цього потрясіння він так і не зміг оправитися до кінця свого життя. І справа тут не лише в батьківських почуттях. Разом з Тимошем пішла в небуття виплекана протягом кількох років заповітна мрія гетьмана – передати в молоді й надійні руки своє улюблене дітище – незалежну Українську державу" [7, 3].

Доля Тимошевої дружини також не була щасливою, зазначають науковці. Я. Дашкевич [2, 97], В. Матях [7, 3], автор розвідки “Дружини Богдана Хмельницького” [6, 9] наголошують на неприхильному ставленні Богдана до невістки. Загальновідомим є факт народження нею двох синів-близнят, але, на превеликий жаль, їхній слід загубився і невідомо навіть їхніх імен. Сама Домна-Розанда, як зазначають вище згадані дослідники, вдруге вийшла заміж, виїхала до Молдавії, де і загинула. Щоправда, причини і роки загибелі вказуються різні: В. Матях пише, що “...її життя обірвалося трагічно 1689 р. від рук злодіїв, що спокусилися на начебто зарити в садибі скарби” [7, 3], Я. Дашкевич подає іншу інтерпретацію “... вона загинула в Молдавії 1675 р. під час чергового безладдя в цій країні” [2, 97].

Цікаві та неординарні долі й інших нащадків (близьких чи далеких) Богдана Хмельницького, такі ж таємничі, невідомі, по-різному; також необхідно звернути увагу на його побут та й інші аспекти життєдіяльності. Ці сторінки з біографії гетьмана будуть висвітлені у наступних дослідженнях.

Література

1. *Дашкевич Я.* Клан Хмельницького // Родовід. – 1992. – №4. – С.50–57. 2. *Дашкевич Я.* Родинний клан Хмельницьких // Київська старовина. – 1995. – №4. – С.95–101. 3. *Пена В.* День Зиновія Хмельницького // Українська культура. – 1998. – №8. – С.36–39. 4. *Верба І.* Таємниці гетьманського роду // Наука і суспільство. – 1996. – №9–10. – С.70–74. 5. *Верба І.* Династичні наміри Богдана // Наука і суспільство. – 1992. – №6–7. – С.30–33. 6. Дружини Богдана Хмельницького // Вечірні Черкаси. – 2000. – №15. – С.9. 7. *Матях В.* Тиміш Хмельницький // Історія України. – 1999. – №48. – С.2–3. 8. *Смолій В.* Державотворець // Київська старовина. – 1995. – №4. – С.3, 11–12. 9. *Стороженко І.* Битва на Жовтих Водах // Український історичний журнал. – 1995. – №4. – С.129–137. 10. *Сушинський Б.* Богдан Хмельницький – гнів і велич України (есе) // Вежа. – 1996. – №3. – С.159–203. 11. *Ленченко В.* Гетьманський двір у Чигирині // Берегиня. – 1997. – №1–2. – С.4–18. 12. *Чухліб Т.* Богдан Хмельницький очима сучасників // Український історичний журнал. – 1995. – №4. – С.121–128. 13. *Матях В.* Одруження Тимофія Хмельницького в історичних оповіданнях К.Шайнохи та С.Венгрженівського // Український історичний журнал. – 1995. – №6. – С.103–111; // Український історичний журнал. – 1996. – №2. – С.87–91 – (продовження). 14. *Куцюк-Кочинський К.* Тимошеве поле // Визвольний шлях. – 1985. – №6. – С.741–748. 15. *Костомаров М.* Малоросійський гетьман Зиновій Богдан Хмельницький // Наука і суспільство. – 1990. – №2. – С.51–66.

Юлія Волинець

ЛИЧНАЯ И СЕМЕЙНАЯ ЖИЗНЬ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦКОГО В ПУБЛИКАЦИЯХ ПЕРИОДИКИ 90-Х г.г. XX СТОЛЕТИЯ

(Статья вторая)

В статье детально анализируются работы, научные исследования различных авторов, опубликованные в периодике 1990–2000 г.г., главной темой их является семейная и личная жизнь Богдана Хмельницкого.

Ключевые слова: *Хмельниччина, историческая достоверность, миф, династия, родословная, гипотеза, вымысел.*

Yulia Volynets

PERSONAL AND FAMILY LIVES BY BOGDAN KHMELNYTSKYI IN PERIODIC EDITIONS (FROM 1990 TO 2000 YEARS IN XX CENTURY)

(The second article)

The works, publications of different authors are analyzed in detail in this article, which were published in periodical press from 1990 to 2000. The main themes of them are family and personal lives by Bogdan Khmelnytskyi.

Key words: *Khmelnychyna, historic trustworthiness, dynasty, generation, hypothesis, fiction.*